

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 14

2014

v

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

2014 рік
Випуск 14

Редакційна колегія:

Морозов А.Г. - доктор іст. наук, професор,
відповідальний редактор;
Марочко В.І. - доктор іст. наук, провідний
наук, співробітник, заступник відповідального
редактора;
Корновенко С.В. - доктор іст. наук, професор,
• відповідальний секретар;
Башенко М.І. - доктор с-г. наук, професор,
• адемік УААН;
Гоцулик В.В. - доктор іст. наук, професор;
Даниленко В.М. - доктор іст. наук, член-кор. НАНУ;
Іванігородський К.В. - канд. іст. наук, доцент;
Земзюліна Н.І. - доктор, іст. наук, доцент,
Калініченко В.В. - доктор іст. наук, професор;
Кузьмінський А.І. - доктор пед. наук, професор;
Кульчницький С.В. - доктор іст. наук, професор;
Дах С.Р. - доктор іст. наук, професор;
Масненко В.В. - доктор іст. наук, професор;
Мельниченко В.М. - канд. іст. наук, професор;
Моци О.П. - доктор іст. наук, член-кор. НАНУ;
Ваяченко П.П. - доктор іст. наук, професор;
Перехрест О.Г. - доктор, іст. наук, професор;
Ресніт О.П. - доктор іст. наук, член-кор. НАНУ;
Темченко АЛ. - канд. іст. наук, доцент;
Чабан А.Ю. - доктор іст. наук, професор;
Черевко О.В. - доктор екон. наук, професор.

Редколегія висловлює
щире подяку за сприяння
у підготовці випуску
почесному голові асоціації "Незалежне
об'єднання сільськогосподарських
виробників Чорнобаївського району",
почесному голові фонду
ім. І.М. Піддубного

**Петру Григоровичу
Душейку**

та керівництву корпорації "Дніпро"

**Андрію Петровичу Душейку,
Григорію Петровичу Душейку,
Олексію Петровичу Душейку**

Засновники - Інститут історії України НАН України,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

Постановою Президії Вищої атестаційної комісії України
від 22.12.2010 р. № 1-05/8 видання внесено до Переліку
фахових видань з історичних наук
(Бюлетень ВАК України. - 2011. - № 2)

Видається за рішенням Вченої ради
Черкаського національного університету
(протокол № 1 від 28.08.2014 р.)

Видання здійснюються за організаційної підтримки
Наукового товариства істориків-аграрників
та Науково-дослідного інституту селянства

ISBN 966-7986-12-8

ЗМІСТ

Душейко П.Г. Сучасне українське село: актуальні проблеми розвитку.....5

Історіографія аграрної історії: основні здобутки останніх десятиліть

Реєнт О.П., Шевиченко В.М. Селянський рух в українських губерніях часів Першої світової війни, (здобутки радянської історіографії (1920-х рр.).....6
Білоус С.В. Актуальні проблеми історії Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки на сторінках часопису «Красная Бессарабия».....8
Бундак О.А. Всеросійський Селянський Союз у роботі Теодора Шаніна «Революція як момент істини».....12
Івангородський К.В. Палеоетноботанічні дослідження землеробства давніх слов'ян у сучасній українській історіографії.....14
Іващенко В.А. Сучасна українська історіографія податкової політики в українському селі (1917 - 1921 рр.).....17
Красікова О.Ю. Життєвий шлях вченого-природознавця Володимира Крокоса (1889 - 1936) (історіографічний огляд).....19
Лазуренко В.М. Висвітлення структури селянського господарства фермерського типу та його ролі в аграрному виробництві у науковій літературі 1920-х рр.....21
Меньковский В.И. Дискуссия на страницах журнала RUSSIAN REVIEW о социальной истории советского крестьянства 1930-х гг.....24
Пасічник Н.О. Подушне оподаткування селян у фінансовій думці Російської імперії ХІХ століття... 28
Присяжнюк Ю.П., Новак А.В. Селяни в поглядах інтелектуалів Наддніпрянщини другої половини ХІХ ст.: новітні території історичних досліджень.....30
Силка О.З. Сучасна російська історіографія досліджень історії громадських сільськогосподарських товариств кінця ХІХ - початку ХХ ст.....32

Джерелознавство та методологія історико-аграрних досліджень

Костюк С.В. Фонд Євгенії Долинюк у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї.....35
Кухаренко А.А. Архивные источники деятельности Крестьянского поземельного банка на территории Беларуси.....36
Приймак О.М. Наративні джерела з соціальної історії селянства Півдня України другої половини ХІХ - початку ХХ століть.....38
Тараненко О.М. Історіографічні джерела з вивчення аграрної політики республіканських урядів періоду революції та громадянської війни (1917- 1920 рр.).....40
Швец В.В. Початки наукової діяльності М.О. Домонтовича: опис Чернігівської губернії.....44
Шевельков А.И. Архивные документы в исследовании аграрной политики государства в нечерноземной зоне РСФСР в 1960-1980-е гг.....46

Аграрна історія в іменах

Волос О.В. Сільськогосподарська наукова діяльність земських службовців Херсонської губернії...49
Калусян Г.Т. Професор Черевань - дослідник аграрної історії.....51
Кот Н.М. Погляди Павла Скоропадського на аграрний розвиток України (за «Спогадами»).....54
Пиріг Р.Я. Діяльність Сергія Гербеля на посаді міністра продовольчих справ Української Держави (серпень - листопад 1918 року).....56

Етнокультурне буття, духовність і світогляд селянства

Білоцерківська А.С. З історії діяльності Українського науково-дослідного інституту тваринництва степових районів ім. М.Ф. Іванова «Асканія-Нова» (60-ті рр. ХХ ст.).....59
Борисенко Н.М. Церковнопарафіяльне шкільництво в контексті контрреформ у Російській імперії: риторика і практика народної освіти кінця ХІХ ст.....61
Волощенко В.О. Польські товариства і просвіта селянства Правобережної України на зламі ХІХ-ХХ ст.....64
Драч О.О. Просвітительки народу: соціальна місія випускниць вищих жіночих курсів Російської імперії.....66
Карова Т.Р. Доступність видань, друкованих рідною мовою, українським селянам Подільської губернії початку ХХ ст.....69
Кукса Н.В. Музей дитини в Суботіві як приклад практичного використання творчої спадщини Марка Грушевського.....72

Особливості аграрного розвитку у радянський період

Абразумова О. М. Проблема інтеграції земельних громад українського селянства в систему фомадсько-політичних організацій радянського суспільства.....	175
Андреев С.Н. Государственные цены на продукцию колхозов в 1930 - 1950-е гг.....	177
Боковня В.М. Економічні реформи в УРСР/СРСР у 1953 - 1964 рр.....	179
Земзюліна Н.І. Становлення системи захисту прав жінок у процесі їх залучення у суспільне виробництво в СРСР (1920 - ті рр.).....	182
Ильиних В.А. Хлебный рынок Украинской ССР в 1924/25 г.: конъюнктура и политика.....	185
Іржавська А.П. Демографічні наслідки нацистського фізичного терору проти східних слов'ян періоду Другої світової війни.....	187
Киданюк А.В. Матеріально-технічне забезпечення колгоспів Західної України упродовж 1944 - 1950 рр.....	191
Костюкова О.М. Діяльність товариства «Друзів автомобіля, трактора і хорошої дороги» (Укравтодор) в українському селі: 1920—1930-ті роки.....	194
Котик Ю.В. Становлення органів прямого оподаткування УСРР в період грошової реформи 1922 - 1924 рр.....	197
Кулікова Т.О., Морозов А.Г. Взаємовідносини між машинно-тракторними станціями та колгоспами в УРСР у середині 1950-х років.....	200
Лапердин В.Б. Социально-демографические последствия голода 1946-1947 гг. в западносибирской деревне.....	201
Литвиненко О.Є. Система агрономічного обслуговування сільського господарства УСРР в 1920-х роках.....	202
Лубко І.М. Відмова від трудовня як основної форми обліку та оплати праці в колгоспному селі (1953- 1964 рр.).....	203
Марченко В.О. Комунально-побутова сфера життя у післявоєнній повсякденності селян Наддніпрянщини (1945-початок 1950-х рр.).....	215
Мотрович В.П. Валовая продукция сельского хозяйства республик Союза ССР в годы Великой Отечественной войны.....	216
Нікілев О.Ф. Результаты трансформаций у сфері машино-тракторного обслуговування колгоспного виробництва кінця 1950-х - початку 1960-х рр.....	217
Поліщук А.С. Житлово-побутові умови подільського села в середині 1960-х - 1980-х рр —	218
Романець Н.Р. Розкуркулення за третьою категорією.....	219
Романченко В.Я. Неземледельческая деятельность крестьянства в советский период аграрной истории (краткий исторический очерк).....	220
Семененко М.Г. Вплив широкої хімізації сільського господарства в кінці 50-х - 60-х років ХХ ст на здоров'я трудівниць села.....	228
Скворцова І.А. Втеча з села, міграційні процеси в сільських поселеннях Вінницької і Хмельницької областей у 60 - 80-ті рр. ХХ ст.....	230
Скрипник О.М. Соціально-економічні та політичні причини інтенсивної розбудови хімічної промисловості в СРСР наприкінці 1950-х - початку 1960-х рр.....	233
Сокирська В.В. «Хлібна політика» радянської влади в Україні у 1920-х рр.....	235
Сушик І.В. Матеріально-технічна база МТС Волині у 50-ті роки ХХ століття.....	237
Шугай Л.Г. Соціальна інфраструктура першоцілінників у Казахстані (1954 - 1956 рр.).....	240

Рецензії

Гоцуляк В.В. В.М. Лазуренко. Українське фермерство: злет і падіння (1921 - 1929 рр.) / Валентин Миколайович Лазуренко. - Черкаси: ЧДТУ, 2013. - 474 с.....	244
Корновенко С.В. Н. Р. Романець. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1925-1939): монографія / Наталя Радомирівна Романець. - Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2014. - 456 с.....	245
Фареній І.А. П.С. Коріненко. Історія українського селянства: навчально-методичний посібник/ Павло Степанович Коріненко. - Тернопіль, 2014.....	246
Корновенко С.В. І.А. Фареній. «Національний український трест»: споживча кооперація України в роки революції та громадянської війни (1917-1920).....	246
Наші автори	248

Ю. В. Котик

СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІВ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ УСРР У ПЕРІОД ГРОШОВОЇ РЕФОРМИ 1922 - 1924 РР.

Статтю присвячено малодослідженій в історичній науці темі становлення органів прямого оподаткування УСРР у 1922 - 1924 рр. На підставі архівних матеріалів розкрито заходи радянської влади в Україні з формування Органів прямого оподаткування в умовах проведення грошової реформи 1922 - 1924 рр.

Д Ключові слова: податки, органи прямого оподаткування, губернський фінансовий відділ, грошова реформа.

The article is devoted studied in historical science the problem of formation of organs of direct taxation of the USSR in 1922 - 1924. On the basis of archival material uncovered the activities of Soviet power in Ukraine with the purpose of forming the bodies of direct taxation in terms of the monetary reform of 1922- 1924.

Key words: taxes, organs of direct taxation, the provincial financial Department, monetary reform.

Фінансова стабільність держави залежить від виваженої кредитно-грошової, податкової та ригдасетної політики, взаємодії цих важелів впливу на ююноміку країни та добробут її громадян. Вирішення фінансових та соціальних проблем в Україні на сучасному етапі потребує вивчення історичного досвіду, зокрема становлення податкових органів УСРР в умовах проведення грошової реформи 1922—1924 рр. Як перекоує аналіз здобутків попередників, не всі питання пов'язані зі становленням податкового апарату в УСРР у роки непу висвітлено повно та рівномірно. Тому автор ставить за мету розглянути заходи радянської влади щодо розбудови республіканських та губернських органів прямого оподаткування із стягнення грошових податків у 1922—1924 рр.

Віг Розвиток товарообмінних операцій за рахунок надлишків сільгосппродукції, що залишались у селян ітієля сплати натурального податку у 1921 р., сприяв швидкому становленню ринкових відносин у радянській державі. Перед владою постала проблема ординальної зміни фінансової політики. Поповнення державної скарбниці у добу «воєнного комунізму» забезпечували експропріація, націоналізація, •*|юдрозкладка та емісія грошей. Вони досить швидко адчерпали себе, покривали невелику частину «кподарських потреб, підірвали платоспроможність населення. Переосмисливши фінансові проррахунки, радянська влада у 1921 році змінила та розширила джерельну базу оподаткування: легалізувала приватне підприємництво, передала в оренду малі та середні підприємства, дозволила концесії з іноземним капіталом. Восени 1921 р. було оголошено, що фінансові інтереси відтепер є першочерговими для держави, а їх виразником є Наркомфін. Однак до липня 1922 р. головними джерелами доходів залишалися друкування грошей та натуральні податки. За таких господарських умов грошові податки не могли відігравати суттєвої ролі для бюджету, а тому податкові органи, що їх стягували, відігравали другорядну роль.

За таких обставин у 1921 р. хоча і було відновлено управління прямих податків при Уповноваженому Наркомату фінансів РСФРР при РНК УСРР (у кінці 1920 р. влада прийняла рішення про їх ліквідацію як

економічно недоцільних - автор), однак губернські та повітові податкові органи фактично перебували у зародковому стані. Про це свідчать хаос у їх організації та кадрова незабезпеченість. Так, станом на 15 січня 1921 р. у податковому управлінні Подільського губфінвідділу працювало лише 5-6 осіб замість 40 за штатом. Станом на 1 лютого 1921 р. управління нараховувало лише 12 осіб, а з 12 податкових відділів повітових фінансових відділів (далі - повіт фінвідділів) функціонувало лише 8. У більшості з них особовий склад не перевищував 50% необхідного [1, 27 - 28]. Підсумовуючи результати радянської фінансової політики в УСРР на початку 1922 р., Уповнаркомфін змушений був констатувати: «Податки нереальні, подірбані, відсутній податковий апарат» [2, 89; 121].

Формування та діяльність органів прямого оподаткування докорінно змінила розпочата у липні 1922 р. грошова реформа. Ще грудневий 1921 р. шостий Всеукраїнський з'їзд рад постановою про фінансову політику підкреслив, що гроші в умовах товарообігу знову набувають першочергового значення [3, 647]. На засіданні фінансово-економічного бюро при Уповнаркомфіні від 27 липня 1922 р. наголошувалось, що «податкова система є особливою та необхідною для досягнення нормальних умов ведення державного господарства і грошового обігу» [4, 160]. У резолюції третьої сесії ВУ ЦВК шостого скликання від 16 жовтня 1922 р. по доповіді Уповнаркомфін «Про державний та місцевий бюджет» зазначалося, що «з розвитком грошового товарного ринку центр доходів поступово переноситься у сферу грошових податків, що ставить завдання перед урядом в найкоротший строк досягнути максимального зміцнення податкового апарату» та про необхідність «перенесення центру уваги податкової системи у напрямі прямого оподаткування» [264, 789 - 790]. XI з'їзд РКП(б) поставив чітке завдання прискореного розвитку прямого оподаткування [195, 319].

Отже, на підставі прийнятих рішень податкова політика радянської влади визнавалася пріоритетною, а органи, що її втілювали, набували вагомого значення у забезпеченні зростаючих фінансових потреб держави. Про це свідчить постанова III сесії ВЦВК IX скликання від 26 червня 1922 р. «Про зміцнення фінансового апарату та розширення повноважень Наркомфін». Відповідно до неї, Наркомфін надавалися повноваження контролювати виконання місцевими органами вимог фінансових органів щодо проведення податкової компанії. Для зміцнення апарату прямого оподаткування повертались з усіх радянських установ працівники з фінансовою освітою та досвідом роботи у відповідних органах [191, 113-114]. Окрім того, на губернські економічні ради покладалась обов'язки здійснювати нагляд за «недопущенням порушень декретів та постанов вищих законодавчих органів влади з питань фінансової та особливо податкової політики, заходи з посилення фінорганів необхідними працівниками з правом вилучення їх з інших органів» [264, 503 - 504].

З метою оптимізації управління фінансовими органами, ЦК РКП(б) повертає до Москви Г. Сокольнікова, який з осені 1922 р. очолював Наркомат фінансів РСФРР, а у 1923 р. НКФ СРСР. Свої пропозиції та послуги запропонували досвідчені фінансисти царської Росії М. Куглер, В. Гарновський. підготовку та здійснення грошової та податкової реформи

значний внесок зробила професура: П. Гензель, А. Соколов, Л. Юровський.

Для поліпшення функціонування органів прямого оподаткування на місцях на підставі резолюції Всеукраїнської наради фінансових працівників від 6 грудня 1922 р. перед фінансовими органами були чітко поставлені такі завдання: розробити колегії Уповнаркомфін у систему заходів для перегляду особового складу податкового апарату на предмет професійності та сумлінного ставлення до роботи його службовців, розгорнути податкову роботу на селі шляхом найшвидшого укомплектування штату, деталізувати у відповідному положенні взаємовідносини між фінінспектурою та повітфінвідділами [66, 37]. Результативність ужитих заходів сприяла ефективності роботи податкових органів прямого оподаткування у 1922 р. За 11 місяців 1922 р. ними було зібрано податків на суму 45407434 тис. крб. радянським грошовими знаками або 98 млн крб. золотом. Якщо в січні податкові надходження становили лише 1,8% від емісії грошових знаків, у травні - 8%, у жовтні - 17%, то в листопаді вже 21,4% [4,54].

Незважаючи на проблеми у діяльності органів прямого оподаткування УСРР у 1922 р., зумовлені відсутністю належної службової дисципліни та впливом адміністративних реформ, Уповнаркомфін у пояснювальній записці доходів та витрат УСРР на 1922 - 1923 р. констатував: «Сприятливим показником необхідно відзначити прогресуюче зростання податкових надходжень у зв'язку зі зміцненням податкового апарату, збільшенням об'єктів обкладання і загальним розвитком товарообігу» [292, 145].

У 1923 р. реформування податкової системи УСРР активно продовжувалося: було удосконалено законодавство щодо прибутково-майнового та промислового податку, запроваджено стягнення трудгужподатку у грошовій формі. На Пленумі ЦК КП(б)У у жовтні 1923 р. зазначалось, що «виконання державного і місцевого бюджету за умов грошової реформи можливе за умови максимальної уваги і наполегливості у галузі своєчасного виконання всіх податкових завдань» [198,272]. Всі податки та збори були переведені на обрахунок у новій грошовій одиниці - червонець. До складу органів прямого оподаткування увійшли митні, а наприкінці 1923 р. органи Наркомпроду УСРР.

Суттєві зміни у структурі податкового апарату відбулися у зв'язку з розпочатою адміністративно-територіальною реформою. Відповідно до постанови РНК УСРР від 7 березня 1923 р, територія УСРР поділялась на 53 округи в межах існуючих губерній. Повіти та волості ліквідувались. У нових осередках виконавчої влади - окружних виконавчих комітетах (далі - окрвиконкомах) створювались окружні фінансові відділи (далі - окрфінвідділи). Так, постановою ВУЦВК від 9 травня 1923 р. «Про структуру та штати окрвиконкомів» у структурі виконкомів затверджувався окружний фінансово-податковий відділ, у складі якого перебувала рахунково-податкова частина. Окремим відділом створювався окружний продовольчий відділ [159, 509-515]. Наприклад, структура та штати рахівничо-податкової частини Кам'янець-Подільського окрфінвідділу мали такий вигляд: відділ з податкового рахівництва та стягнення, що налічував підвідділи з

податкового діловодства та заборгованостей по податках та доходів. За штатом передбачалося [65,76].

Після проведення адміністративного розпорядженням' «Центрподатку» податкового органу СРСР - автор) 1923 р., кількість фінансових районів до 263: лише в Київській губернії з 46 до 26. Автоматично зменшу»* податковий апарат: волосні фі Волинській губернії проп фінансових дільниць на 44,9% з 1 апарат з 99 осіб до 39. За податківця Київської губернії податку, Волинської - 5490, И 9\

З метою подальшої оі податкових органів УСРР у 1923 р. було реформовано і центральні^ тепер уже податкового управлі для організації та контролю с створювались окремі відділи а зрівняльного збору, прибутково- відділ з інших податків та відділз МІ 12]. У вересні 1923 р., у резулзк союзницького договору, в УСРР власний Наркомат фінансів, інстауі; скасовувався.

Відзначимо, що статистичні діяльності органів прямого опода свідчать про позитивну динаміку радянського бюджету за 1923-1 прямих податків перевищило ні проти 75531 тис. крб. [359, 12], невирішеною значна кількість місяцях. Так, ревізії діяльності окремі підрозділів виявили, наприкщ Катеринославському окрфінвідділі не рахівництво, непрофесійним було наявність самочинно запровадею податків [320, 90-91]. У Кременяррк підпорядкування зовнішнього апарату та фінінспектурі губернії викл та деструктив у роботі податківців |

У 1923-1924 рр. у більшові фізичного самоусунення В. Лен внутрішньопартійна боротьба за лунали гасла про необхідність фо важкої промисловості за рахунок вагомих важелів «перекачував податковий. І хоча втілення та відкладено на майбутнє, в державних податкових, розпочалися «чис неблагонадійних під гаслом» непрофесійністю.

З утворенням СРСР та прийняттям СРСР, у січні 1924 р. розпочалося? об'єднаних комісаріатів СРСР. До їх Народний комісаріат фінансів. Вода до статті 54 Конституції СРСР, збері фінансів союзних республік, яві перетворювалися на місцеві органи, дворівнева система управління ф органами УСРР, складовою яких були

У діяльності місцевих податкових продовжувалось подальше реформ'

та штатів апарату з метою поліпшення стягнення податків. Станом на жовтень 1924 р. УСРР адміністративно поділялася на 9 губерній, 51 округ та 706 районів. Відповідно до адміністративного поділу вибудовувалася вертикаль внутрішніх податкових органів прямого оподаткування: відділ у складі податкового управління Наркомфінугу УСРР, підвідділ у податковому управлінні губфінвідділів, податковий підвідділ у складі окрфінвідділів та податковий відділ при райвиконкомах у місті і окремо сільській місцевості. У структурі зовнішнього апарату прямого оподаткування у межах 706 районів створювалася така ж кількість податкових дільниць з метою наближення фінансових органів до районних партійних та радянських органів влади [329,34-36]. Отже, структура органів прямого оподаткування УСРР у 1924 р. була розгалуженіша порівняно з 1921-1922 рр., що дало змогу охопити нові, раніше неоподатковувані, джерела доходів суб'єктів господарювання.

Подальші зміни відбулись у всіх ланках органів прямого оподаткування України. Так, у податковому управлінні Наркомфінугу УСРР створювався підвідділ сільгосподатку [47, 204]. Структура та штати податкових управлінь губ фінвідділів, порівняно з 1921 р., змінилися кількісно. Підвідділ прямих податків, який створювався осібно у складі податкового управління, налічував чотири відділи проти двох у попередньому періоді. Окремо новим створювався підвідділ сільгосподатку. Загальна кількість штатних одиниць змінилась і визначалася залежно від кількості платників податків по губерніях: від п'ятдесяти восьми до тридцяти шести [329,36].

Реформа отримала неоднозначну оцінку на місцях. Наприклад, податківці Одеського гуофітідділу схвально відгукнулися на об'єднання підвідділів: обліково-статистичного, прямих податків, непрямих та сільгосподатку у податкове управління. Однак зауважили, що цей процес потребує плану організаційної взаємодії, а не механічного підходу. Водночас критикувалася відсутність у підвідділі прямих податків відділу з неподаткових платежів та рентному збору, скорочення штату відділу з гербового збору [122,15-16].

Та найбільших змін зазнав зовнішній апарат органів прямого оподаткування. Відповідно до директивного листа Наркомфінугу СРСР від 31 березня 1924 р. «Про необхідність реорганізації наружного апарату», наголосувалось про «надмірний розвиток внутрішніх управлінських частин, недоцільність паралельної організації органів по стягненню сільгосподатку та прямих податків, непропорційність у штаті «молодих» та «старих» працівників, відсутність податкових осередків у виконавчих органах первинної ланки (сільрадах - автор) [23, 1]. Відповідно до постанови Наркомфінугу СРСР від 31 березня 1924 р. новий тягар у роботі з платниками податків клався на зовнішній апарат; облік із надходження податків та платників передавався з губфінвідділу на місця, у межах кожного сільськогосподарського району створювався податковий відділ у складі інспектора, помічника інспектора, діловода. У містах з метою наближення податкового апарату до платника, територія податкових дільниць зменшувалась, а кількість податківців зростала [23,2].

Реформи впливали на кількісний склад та посадовий розподіл зовнішнього апарату. Станом на жовтень 1924 р. в УСРР працювало 5255 податківців:

*1634 у внутрішньому апараті, 3621 у зовнішньому. З них 2929 (55% - автор) були працівниками апарату прямого оподаткування. За посадами вони розподілялися у такий спосіб: 910 податкових інспекторів, 413 помічників податкових інспекторів, 460 фінансових агентів, 939 діловодів та 207 працівників контори [329,34-38].

На нашу думку, ухвалені заходи мали позитивну динаміку розбудова податкових осередків на місцях наблизила податківців до платників, якість складу податкових працівників у окрфінвідділах була вищою, ніж у потітфішідділах, збільшення штату зовнішнього апарату поліпшило стягнення прямих податків. Водночас «податкові центри» (губфінвідділ, окрфінвідділ), враховуючи відсутність якісного транспорту та шляхового сполучення, значно віддалялися від податкових осередків та суб'єктів оподаткування.

У роботі службовців органів прямого оподаткування УСРР станом на 1924 р. були наявні недоліки та труднощі. Зовнішній апарат ~~у~~ проблему у стягненні окремих податків. Так, ревзія Одеського окрвиконкому роботи податкових інспекторів, виявила суттєві недоліки у стягненні зрівняльного збору (одна із двох частин промислового податку- авт.) за 1923 - 1924 г. р. [102, 20]. Непоодинокими були випадки прояву «податкової творчості»: самочинне запровадження податковими органами на місцях власних податків. Наприклад, на ремонт будівель сільрад, на потреби сільрад, на утримання земельних комісій, шкільних охоронців [329,22]. Водночас апарат був переобтяжений роботою: на одного податківця за період з жовтня 1923 р. по липень 1924 р. припадало до розгляду 450 вхідних та 340 вихідних документи. Для порівняння, на одного працівника інших фінансових органів відповідно 226 та 127 [327,203].

Оптимізація діяльності податкових органів прямого оподаткування в 1924 р. сприяла збільшенню податкових надходжень до бюджету. Наприклад, у бюджеті Подільської губернії надходження від прямих загальнодержавних податків становило 39%, а разом з місцевими 87% [66,44]. У річному звіті Полтавського губфінвідділу зазначалось: «Податковий апарат, який переважно складається з фахівців податкової справи та максимально наближений до селянства, працює на достатньому рівні» [139, 47]. Податкові органи УСРР, що становили у 1924 р. 11% загальносоюзного податкового апарату, стягували податки з 20% платників податків радянської держави, а у зборі сільгосподатку відсоток платників був ще вищим, що є незаперечним доказом ефективності їх роботи [328,22-23].

Отже, радянська влада приділяла пильну увагу становленню органів прямого оподаткування УСРР в період грошової реформи 1922-1924 рр., розглядаючи цей процес як вагомий складову фінансової політики держави. Вжиті заходи докорінно змінили структуру та штати податкового апарату, особливо його зовнішньої частини, що дало змогу максимально виявити об'єкти оподаткування та налагодити взаємовідносини з платниками податків, сприяло зростанню надходжень прямих податків до бюджету.

1. Державний архів Вінницької області (далі ^АВО) - Ф Р-27 - Оп. 2.-Спр. 323.

2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО ВУ України) - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 252.

3. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства. - 1921. - № 18.
4. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 592.
5. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства. - 1922. - № 30.
6. КПРС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Т. 2. - К. : Политвидав України, 1983.
7. Корновенко С. В. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу / С. В. Корновенко, В. М. Лазуренко. - Черкаси : Ваш дім, 2004.
8. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства. " " 1922. " №30.
9. Державний архів Вінницької області (далі - ДАВО). - Ф. Р-27. - Оп. 2.-Спр. 73.
10. Альский А. Наши финансы за время гражданской войны и пзна I Альский А. " М. : Физиздат НКФ СССР, 1925.
11. ЦДАВОВУ України -Ф.2.- Оп. 2. - Спр. 444.
12. КПУ в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК. - К. : Політ, л-ра України, 1976.
13. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. - 1923. - № 16.
14. ДАВО. - Ф. Р-27. - Оп. 2. - Спр. 71.
15. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 1456.
16. Швердін М. М. Податкове законодавство в УСРР у період нової економічної політики (1921-1929 рр.): дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.01 / Швердін Максим Михайлович -Х., 2005.
17. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 1441.
18. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 1447.
19. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 2602.
20. Деревянкін Т. Денежная реформа начала 20-х годов и ее роль во введении устойчивой валюты в стране / Т. Деревянкін, Р. Толстой // Экономика Украины. - 1995. -№12.
21. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 2602.
22. Державний архів Одеської області (далі - ДАОО). - Ф. Р-104.-Оп. 1-Спр. 475.
23. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 2535.
24. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 2602.
25. ДАОО. - Ф. Р-99. - Оп. 1. - Спр. 298.
26. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 2602.
27. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 1706.
28. ДАВО. - Ф. Р-27. - Оп. 2. - Спр. 73.
29. Державний архів Полтавської області (далі-ДАПО). - Ф. Р-1503. - Оп. 1. - Спр. 473.
30. ЦДАВОВУ України. - Ф. 30. - Оп. 1. - Спр. 2535.

Т.О. Кулікова, А.Г. Морозов

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МОК МАШИННО-ТРАКТОРНИМИ СТАНЦІЯМИ ТА КОЛГОСПАМИ В УРСР У СЕРЕДИНИ 1950-Х РОКІВ

Вивчено особливості розвитку відносин між машинно-тракторними станціями і колгоспами в середині 1950-х рр. Проаналізовано їхній вплив на подальший розвиток системи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства країни.

Ключові слова: колгосп, машинно-тракторна станція, Типовий договір.

The peculiarities of the relation development among machine and tractor stations and collective farms in the middle of 1950-ies are analyzed in the article. Their influence on the further development of the whole system of the material and technical maintenance of the state agriculture is observed.

This theme has been chosen because command administrative model of management stroke the Ukraine agrarian sector most of all.

In spite of all qualitative changes in economic and practical aspect of the collective farm production in the middle

of 1950-ies, the farms of their cooperation stayed the same they were before. In the economic relation they were separate enterprises. However in future the law profitabl machine and tractor stations that was not compensated by A collective farm confaultations made their reorganizar^ quicker.

Keywords: collective farm, machine and tractor station, command administrative, model of management, typical agreement.

Суперечливий і драматичний характер реформаційних процесів, пов'язаний зі становленням сучасної національної ринкової економіки демократичними формами управління, потребує критичного аналізу функціонування командно-адміністративної системи та авторитарно-бюрократичного способу правління в радянській Україні. Без чіткого розуміння принципів старої командної моделі управління та врахування тенденцій, що зароджувались у попередній системі господарювання, складно формувати самодостатню національну економіку в незалежній Україні. Найбільш чітко командно-адміністративна модель управління вразила аграрний сектор України. Сільське господарство Радянської України, як і всього СР було галуззю численних і різноманітних експериментів. Зокрема, в другій половині 1950-х відбулася реорганізація МТС та продаж тем безпосередньо колгоспам. Ці зміни мали ради калені вплив на подальший розвиток системи матеріалі технічного забезпечення сільського господарств країни.

Проблеми, порушені у статті, ще не знайшли комплексного відображення у вітчизній історіографії. Науковці, які досліджували історію процесу реорганізації МТС в 1958 році, певною мірою вивчали проблематику статті. Зокрема Ю.В. Арутюнян [1], П.І. Гайдамацький [2], П.П. Панченко [3], [4], О.В. Соколова [5], І.Є. Зєлшр [6], С.В. Кульчицький [7], Л.Ю. Берштейн [8] частіше розкрили ситуацію щодо загострення взаємовідношень між МТС та колгоспами в середині 1950-х років. Автори статті ставлять за мету проаналізувати взаємовідносини між МТС і колгоспами у середні 1950-х років.

У зв'язку зі зростанням технічного оснащення вітчизняних галузей сільського виробництва значна частка колгоспів України перетворилася на механізовані підприємства. В цих умовах колгоспник повинен був вміти працювати на складних машинах у землеробстві, тваринництві чи в підсобному підприємстві. Тому ті професійні відмінності, які існували раніше між механізаторами і рядовими колгоспниками, в нових умовах зникли. Це позитивно позначалося на організації економічному стані колгоспників, зроставав виробництва продуктів сільського господарства товарного виходу продукції та грошових доходів колгоспників. Так, прибутки доходи колгоспників 1956 р. досягли 94,6 млрд крб., тобто зросли в 2,8 раз порівняно з 1950 р. [1, 42]. Це давало можливість колгоспам із кожним роком збільшувати відрахування в неподільний фонд, розширювати виробництво і збільшувати витрати на машини й інших засобів виробництва, відрахування колгоспів у неподільний фонд становило 16,7 млрд крб.